

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КАРАНОСТІ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЯЛЬНІСТЮ, ПОВ'ЯЗАНОЮ ІЗ НАДАННЯМ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

*Л. В. Трушківська,
здобувач кафедри
кримінального права та
кримінології Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

Попередження вчинення злочинів є однією з основних функцій державних органів та установ, покликаних протидіяти злочинності. Якщо злочин уже вчинено, то, на думку більшості науковців, першочергового значення набувають заходи із забезпечення невідворотності відповідальності, своєчасності та справедливості покарання [1, 4]. Як справедливо вказує Є. Азарян, «покарання є необхідним злом, що використовується державою відносно винних у вчиненні злочинів з метою усунення або недопущення більшого зла ніж те, що спричинене злочином» [2, 65].

Розуміючи надзвичайно важливу роль покарання у протидії злочинності, законодавець у Кримінальному кодексі України 2001 р. (далі – КК) по-новому підійшов до побудови системи покарань, розташувавши покарання за принципом «від менш суворих до більш суворих» та значно розширивши перелік їх видів. Такий підхід сприяє реалізації принципів гуманізму, індивідуалізації покарання, його справедливості, економії кримінальної репресії тощо. Він забезпечує для суду можливість більш широко обирати таке покарання, яке відповідатиме ступеню тяжкості вчиненого злочину та особі, яка його вчинила. Хоч якою б досконалою була система кримінальних покарань, її ефективність у боротьбі зі злочинністю визначається не лише власними перевагами та якостями, а й тим, наскільки науково обґрунтовано, оптимально й якісно реалізовано систему покарань у кримінально-правових санкціях закону, а також тим, наскільки професійно грамотно й відповідно до закону ці кримінально-правові санкції реалізуються в судовій практиці при розгляді конкретних кримінальних справ.

П. Л. Фріс у своїй докторській дисертації «Кримінально-правова політика в Україні» на підставі проведеного ним ґрунтовного дослідження судової практики зазначає: «Незважаючи на суттєве розширення у КК 2001 р. системи покарань, суди залишаються прибічниками, так би мовити, традиційних видів, відомих ще старому законодавству. На надзвичайно низькому рівні залишається застосування новітніх видів покарання – обмеження волі, арешту, громадських робіт. Незважаючи на негативну динаміку господарських, службових та інших злочинів, вчинених із використанням службового становища, суди недостатньо застосовують такий вид покарання, як позбавлення прав займати певні посади або займатися певною діяльністю. Скоріше всього, це викликано збереженням у більшості суддів стереотипів мислення, відповідної переоцінки потенціалу позбавлення волі, яке залишається домінуючим видом покарання, що застосовується в Україні» [3, 258].

Проте не тільки «стереотипи мислення» примушують суддів обирати винному покарання у виді позбавлення волі, залишаючи поза межами уваги інші заходи кримінально-правового впливу. Причиною цього, у багатьох випадках, є недоліки санкцій норм кримінального закону. Тому **мета** цієї статті – дослідити зміст санкції ст. 400 КК, виявити її «плюси» і «мінуси» і на підставі цього запропонувати шляхи удосконалення відповідної кримінально-правової норми.

Згідно із санкцією ст. 400 КК вчинення посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із наданням правової допомоги, карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. Отже, у санкції вказаної норми передбачено як альтернативні два основних

Розглянуто питання караності посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із наданням правової допомоги, встановлено позитивні риси та недоліки санкції ст. 400 КК України, а також визначено шляхи удосконалення відповідної кримінально-правової норми.

Ключові слова: покарання, призначення покарання, посягання на життя, посягання на захисника чи представника особи

види покарання – позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Враховуючи високий ступінь тяжкості злочину, передбаченого ст. 400 КК (як різновиду умисного вбивства, вчиненого при обтяжуючих обставинах), «набір» видів основних покарань в аналізованій санкції можна вважати оптимальним. Беззаперечно, що за умисне посягання на життя людини мають бути передбачені найбільш суворі види покарання. Такими покараннями, відповідно до ст. 51 КК, якраз і є позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі. Також слід зазначити, що покарання за злочини проти особистих благ людини мають бути пов'язані з обмеженням винного в особистих правах і свободах. Позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі за своїм змістом полягають у примусовій ізоляції засудженого від суспільства та поміщенні його до спеціальних кримінально-виконавчих установ. Тим самим засуджений позбавляється одного з основних особистих прав – права на обрання місця перебування та свободи пересування. Отже, можна зробити висновок про відповідність видів покарань в санкції ст. 400 КК характеру суспільної небезпечності злочину «посягання на життя захисника чи представника особи».

Довічне позбавлення волі – найсуворіший вид основного покарання, що полягає у пожиттєвій ізоляції засудженого від суспільства в спеціально призначених для цього кримінально-виконавчих установах. У санкціях норм Особливої частини КК довічне позбавлення волі передбачається як альтернативна міра покарання і призначається (в силу спеціальної вказівки у ч. 1 ст. 64) лише у випадках, коли суд не визнає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Застосування довічного позбавлення волі має бути належним чином мотивоване у вирокі з посиланням на встановлені обставини вчиненого злочину і дані, які характеризують підсудного [4]. Кримінальний закон встановлює обмеження у застосуванні цього виду покарання. Відповідно до ч. 2 ст. 64 КК довічне позбавлення волі не застосовується до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку. Цей перелік не є вичерпним. Зокрема, законодавець у ч. 3 ст. 43 КК, вирішуючи питання про призначення покарання особам, які виконували спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації і вчинили злочин у її складі, вказує: така особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі. На нашу думку, у ст. 64 КК, яка визначає обов'язкові ознаки довічного позбавлення волі як основного виду покарання, необхідно зазначити всі обмеження щодо можливості його призначення. У зв'язку з цим у ч. 2 ст. 64 КК перелік осіб, яким довічне ув'язнення не призначається, необхідно доповнити ще однією категорією – особами, які виконували спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи зло-

чинної організації і вчинили злочин у її складі.

Наявність у санкції ст. 400 КК такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, має безпосередній вплив на можливість застосування ряду норм Загальної частини КК, що стосуються інституту призначення покарання. Йдеться про ті норми, які передбачають зменшення строку або розміру покарання порівняно з встановленим у санкції конкретної кримінально-правової норми. Перш за все – це положення ч. 2 та ч. 3 ст. 68 КК, які визначають особливості призначення покарання за незакінчений злочин. По-друге, це – ст. 69-1 КК, яка стосується розміру покарання за наявності певних, передбачених у законі, пом'якшуючих обставин. Оскільки положення вказаних статей передбачають обов'язкове зменшення покарання для найбільш суворого виду із тих, які зазначені у відповідній санкції, постає питання про можливість їх застосування у разі призначення покарання за ст. 400 КК. Пленум ВСУ у постанові «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 р. № 7 (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10 грудня 2004 р., № 8 від 12 червня 2009 р. та № 11 від 6 листопада 2009 р.) пояснив: «Правила частин 2 і 3 ст. 68 КК не можуть бути застосовані при призначенні покарання особі, яка у віці 18 і більше років вчинила злочин, за який передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, оскільки цей вид покарання є таким, що виключає можливість визначення його половини чи двох третин. Однак до осіб, які вчинили готування до такого злочину або вчинення замаху на злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були у стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку, і яким не може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі, мають застосовуватися вимоги частин 2 і 3 ст. 68 КК, виходячи з максимального покарання позбавлення волі на певний строк» [4]. Роз'яснення аналогічного змісту стосуються ст. 69-1 КК: «Правила ст. 69-1 КК не поширюються на осіб, що вчинили злочин, за який санкцією закону передбачено найбільш суворий вид покарання – довічне позбавлення волі, крім тих, що вчинили злочин у віці до 18 років, і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, які були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку» [4].

Отже, суддя, призначаючи покарання за ст. 400 КК, вправі застосувати ст. 68 та ст. 69-1 КК до визначених вище категорій обвинувачених. Водночас, враховуючи особливості конструкції посягання на життя, яка безпосередньо охоплює замах на вбивство, зауважимо, що про застосування ч. 3 ст. 68 КК вести мову не можна. У разі готування до умисного вбивства захисника чи представника особи або їх близьких родичів, вчиненого тими суб'єктами, яким не призначається довічне ув'язнення, суд не може обирати покарання більше ніж 7 років 6 місяців позбавлення волі (15 р. × 1/2 = 7 років 6 місяців). Отже, в цій ситуації може

йтися про виняток із першого загального правила призначення покарання, зафіксованого у п. 1 ч. 1 ст. 65 КК, – вихід за мінімальну межу санкції ст. 400 КК, яка – нагадаємо – становить 8 років позбавлення волі. При застосуванні положень ст. 69-1 КК, максимальне покарання не буде перевищувати 10 років позбавлення волі (15 р. × 2/3 = 10 р.)

Такий вид покарання, як позбавлення волі на певний строк, як впливає із самої його назви, характеризується, крім змісту, додатковим показником – строком. Мінімальна межа цього виду покарання у санкції ст. 400 КК, як уже зазначалось вище, становить 8 років, а максимальна – 15 років. Як бачимо, максимальна межа позбавлення волі в аналізованій санкції збігається з тією, яка передбачена як максимальна для відповідного виду покарання у Загальній частині КК. Що стосується досить значного діапазону між мінімальним і максимальним строком позбавлення волі за цією санкцією, то, на перший погляд, він є виправданим. Адже за змістом диспозиції, посягання на життя може полягати як у закінченому умисному вбивстві потерпілого, так і в замаху на вбивство. Зрозуміло, що покарання за незакінчене вбивство повинно призначатись менш суворо, ніж за вчинення закінченого злочину, оскільки смерть потерпілого в першому випадку не настала. Такий принцип закріплений законодавчо – Законом України від 15 квітня 2008 р. № 270-VI ст. 68 КК була доповнена двома новими частинами. Відповідно до їх змісту, за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. За вчинення замаху на злочин строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання передбаченого відповідною санкцією.

Змодельюємо умовно ситуацію, за якої у диспозиції ст. 400 КК йдеться лише про умисне вбив-

ство захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із наданням правової допомоги, а у санкції відповідної норми не передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі. Тоді, призначаючи покарання за замах на злочин, суддя максимально допустимою межею покарання вважав би позбавлення волі строком на 10 років (15 р. × 2/3 = 10 р.) Виходячи з цього, робимо висновок, що мінімальна межа покарання за ст. 400 КК – 8 років позбавлення волі – цілком відповідає концепції про те, що караність замаху на злочин не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання за закінчений злочин (8 років – не більше одержаних нами в результаті розрахунків 10 р.).

Водночас згідно із санкцією ч. 2 ст. 115 КК вчинення умисного вбивства за наявності ознак, які передбачені в диспозиції ч. 2 цієї статті (серед яких є і обставина, визначена п. 8 – умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку), карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі. Тобто мінімальна межа санкції становить 10 років позбавлення волі. Якщо знову ж таки уявити, що найбільш суворий вид покарання за цією санкцією – це позбавлення волі на певний строк, то замах на умисне вбивство при обтяжуючих обставинах карався б 10 роками позбавлення волі (10 р. – мінімум безпосередньо за змістом санкції, 10 р. – максимум, виходячи з розрахунку 2/3 від 15 р.). Отже, караність замаху на злочин за цією нормою є вищим, ніж покарання за посягання на життя захисника чи представника особи, у формі замаху на вбивство.

Тепер подивимось на санкції у нормах, які стосуються посягання на життя окремих категорій потерпілих у зв'язку з їх службовою чи громадською діяльністю (ст.ст. 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404 КК). В певній мірі до спеціальних може бути віднесена і ст. 443 КК, тому розглянемо і покарання за цією нормою. Зміст вказаних санкцій відображений у *табл. 1*.

Таблиця 1

Кримінально-правова норма	Види і розміри покарань	
	позбавлення волі на певний строк	довічне позбавлення волі
Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК)	від 8 до 15 років	+
Умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК)	від 10 до 15 років	+
Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК)	від 9 до 15 років	+
Посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК)	від 10 до 15 років	+
Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК)	від 8 до 15 років	+
Опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, пов'язаних з його умисним вбивством (ч. 4 ст. 404 КК)	від 10 до 15 років	+
Посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК)	від 8 до 15 років	+

Як бачимо, за всі вказані злочини закон передбачає по два альтернативні види покарання – «строкове» та довічне позбавлення волі. Привертає увагу, що мінімальна межа покарання у виді позбавлення волі за спеціальними нормами є такою ж, як у загальній нормі, або навіть меншою, ніж в останній. Зауважимо, що в науковій літературі неодноразово висловлювались пропозиції збільшити мінімальну межу позбавлення волі у спеціальних нормах, які передбачають посягання на життя, до 10 років, тим самим зрівняти санкції у вказаних нормах і «прив'язати» їх до розміру покарання за ч. 2 ст. 115 КК [5, 214]. Такий варіант дасть змогу усунути становище, за якого погіршується рівень захищеності окремих категорій осіб у зв'язку з виконанням ними службових чи громадських обов'язків. Ми підтримуємо висловлену думку, зокрема щодо санкції за ст. 400 КК.

Що стосується максимальної межі покарання у виді позбавлення волі на певний строк – 15 років, то багато науковців пропонували збільшити цей показник і санкції статті, яка встановлює покарання за умисне вбивство з обтяжуючими обставинами, і у санкціях спеціальних норм.

Так, В. Т. Дзюба пропонує передбачити в санкції ч. 2 ст. 115 КК покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 25 років позбавлення волі або довічне позбавлення волі [6, 72–78]. Ряд науковців, таких як А. А. Музика [7, 16], С. В. Бородин [8, 122], Н. В. Шепелева [9, 59], вважають необхідним створити особливо кваліфікований склад умисного вбивства і збільшити покарання за його вчинення. На нашу думку, ставити питання про зміну верхнього показника строку позбавлення волі, зокрема у ст. 400 КК, можна буде, якщо відповідної трансформації зазнає ч. 2 ст. 63 КК. У межах цієї статті доцільність такої трансформації не розглядатиметься.

Підбиваючи підсумки аналізу санкції ст. 400 КК, відзначимо, що в цілому вона відповідає тим вимогам, які ставляться перед законодавцем з приводу побудови цієї складової кримінально-правової норми. Зокрема, оптимальним є набір видів покарань у санкції; обґрунтованою є верхня межа покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас мінімальний строк позбавлення волі за цією нормою повинен становити десять років.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посібн. / О. Г. Фролова. – К. : АртЕк, 1997. – 205 с.
2. Азарян Е. Преступление. Наказание. Правопорядок / Е. Азарян. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 227 с.
3. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика в Україні : дис. ... докт. юрид. наук / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 258 с.
4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>
5. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
6. Дзюба В. Т. Деякі питання кримінальної відповідальності за вбивство за кримінальним законодавством України / В. Т. Дзюба // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матер. наук. – практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 72–78.
7. Музика А. А. Вбивство: деякі міркування щодо кримінально-правових досліджень в Україні (2001–2003 рр.) [Текст] / А. А. Музика // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 14–18.
8. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 467 с.
9. Шепелева Н. В. Про систему обставин, що обтяжують відповідальність за умисне вбивство / Н. В. Шепелева // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол. : Сташис В. В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 57–59.

Трушковская Л. В. Некоторые вопросы наказуемости за посягательство на жизнь защитника или представителя лица в связи с деятельностью, связанной с предоставлением юридической помощи

Рассмотрены вопросы наказуемости посягательства на жизнь защитника или представителя лица в связи с деятельностью, связанной с оказанием правовой помощи, установлены положительные черты и недостатки санкции ст. 400 УК Украины, а также определены пути совершенствования соответствующей уголовно-правовой нормы.

Ключевые слова: наказание, назначение наказания, посягательство на жизнь, посягательство на защитника или представителя лица

Trushkivska Lesya. Some issues of the penalty for attempts on life of attorney or person's representative in connection with the activities related to the provision of legal aid

The article deals with some issues of penalty for murder of defender in connection with the activities related with the provision of legal aid. The positive features and drawbacks of the sanctions of article 400 of the Criminal Code of Ukraine are stated, and ways of improvement of the relevant criminal norm are identified.

Key words: penalty, punishment, violence on life, crimes against defender or attorney